

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ ЯК ЧИННИК РОЗШИРЕНОГО ВІДТВОРЕННЯ

Івашина О.Ф.

В статті розглядається вплив експортних і імпортних операцій на відтворювальний процес в економіці країни. Доводиться необхідність зміни структури зовнішньої торгівлі в процесі зміни основних пропорції в національній економіці. Розглянуто вплив глобалізації на основні тенденції у зовнішній торгівлі.

Метою статті є обґрунтування необхідних змін у окремих напрямках інтенсифікації участі країни в міжнародних економічних відносинах, зміни структури її експорту та імпорту як чинників розширеного відтворення та оптимізації основних макроекономічних пропорцій.

В умовах стійкої довгострокової тенденції до глобалізації господарського життя, послаблення позицій країни в міжнародній торгівлі знаходиться в гострій суперечці з потребами її економічного розвитку. Особливо чітко це проявляється у прискореному зростанні експорту в порівнянні з виробництвом, яке не обмежується потребами внутрішнього ринку.

В Україні очевидна тенденція експортної спеціалізації у виробництві товарів, які переважно містять працю низької та середньої складності. Посилення цієї тенденції означає закріплення структури зовнішньої торгівлі, типової для слаборозвинутих країн, що не відповідає інтересам розвитку країни. Тому увагу має бути сконцентровано на оновленні основного капіталу, в тому числі за рахунок імпортних поставок та випуску капіталоємної продукції.

Вирішення проблеми розвитку зовнішньої торгівлі як чинника розширеного відтворення та модернізації національної економіки в загальному плані полягає в раціоналізації зовнішньоекономічних зв'язків, не в збільшенні, а в зменшенні експортної квоти, в зміні матеріально-речовинного та вартісного складу експорту та імпорту, а також, по можливості, їх взаємного врівноваження.

Економічна політика уряду має створювати інституціональні умови для стимулювання розвитку зовнішньої торгівлі, підтримувати своєю участю її високий рівень та роль у валовому нагромадженні капіталу.

Ключові слова: експорт, імпорт, експортна квота, відтворення, сальдо торгового балансу, структура зовнішньої торгівлі.

ВНЕШНЯЯ ТОРГОВЛЯ КАК ФАКТОР РАСШИРЕННОГО ВОСПРОИЗВОДСТВА

Ивашина А.Ф.

В статье рассматривается влияние экспортных и импортных операций на воспроизводственный процесс в экономике страны. Показана необходимость изменения в структуре внешней торговли в процессе изменения основных пропорций в национальной экономике. Рассмотрено влияние глобализации на основные тенденции во внешней торговле.

Целью статьи является обоснование необходимых изменений в отдельных направлениях интенсификации участия страны в международных экономических отношениях, изменения структуры ее экспорта и импорта как факторов расширенного воспроизводства и оптимизации основных макроэкономических пропорций.

В условиях устойчивой долгосрочной тенденции к глобализации хозяйственной жизни, ослабление позиций страны в международной торговле

находится в остром споре с потребностями ее экономического развития. Особенно четко это проявляется в ускоренном росте экспорта по сравнению с производством, которое не ограничивается потребностями внутреннего рынка.

В Украине налицо тенденция экспортной специализации в производстве товаров, которые преимущественно производятся трудом низкой и средней сложности. Усиление этой тенденции означает закрепление структуры внешней торговли, типичной для слаборазвитых стран, что не соответствует интересам развития страны. Поэтому внимание должно быть сконцентрировано на обновлении основного капитала, в том числе за счет импортных поставок и выпуска капиталоемкой продукции.

Решение проблемы развития внешней торговли как фактора расширенного воспроизводства и модернизации национальной экономики в общем плане заключается в рационализации внешнеэкономических связей, не в увеличении, а в уменьшении экспортной квоты, в смене материально-вещественного и стоимостного состава экспорта и импорта, а также, по возможности их взаимного уравновешивания.

Экономическая политика правительства должна создавать институциональные условия для стимулирования развития внешней торговли, поддерживать своим участием ее высокий уровень и роль в валовом накоплении капитала.

Ключевые слова: экспорт, импорт, экспортная квота, воспроизводство, сальдо торгового баланса, структура внешней торговли.

EXTERNAL TRADE AS THE FACTOR OF EXTENDED REPRODUCTION

Ivashyna O.F.

The article considers the influence of export and import operations on the reproduction process in economy, substantiates the necessity of changing the structure of external trade in the process of changing main proportions in the national economy and studies the influence of globalization on the main tendencies in the external trade.

The aim of the article is substantiation of the necessary changes in the separate directions of intensification of country participation in the international economic relations, change of structure of its export and import as factors of extended reproduction and optimization of the main macroeconomic proportions.

The following conclusions were confirmed by the research. In the conditions of stable long-term tendency to economic life globalization, weakening of country position in the international trade contradicts the needs of its economic development. It is especially relevant for the accelerated growth of export in comparison with the production which is not limited to the demand of internal market.

Ukraine shows the tendency to export specialization in the production of goods with low-complicated or mid-complicated labor. Enhancement of this tendency means the strengthening of external trade structure, typical for low-developed countries and contradictory to the interests of country development. Therefore, special attention should be paid to the updating of the main capital, including at the expense of import deliveries and manufacturing of capital intensive products.

Solving the problem of external trade development as the factor of extended reproduction and modernization of national economy in general means the rationalization of external economic relations, as well as in decrease of export quota, change of material and valuable constituents of export and import and, if possible, reaching balance between them.

Economic policy of the government shall create institutional conditions for stimulating the development of external trade, supporting its high level and role in the gross accumulation of capital.

Key words: *export, import, export quota, reproduction, active trade balance, structure of external trade.*

Постановка проблеми. Актуальність і пріоритетність розвитку зовнішньої торгівлі як чинника розширеного відтворення та модернізації національної економіки є очевидними. Вони зумовлені необхідністю за рахунок поглиблення участі країни в системі міжнародного поділу праці, динамічного географічного розподілу товарообороту забезпечити приплив і використання найсучасніших засобів виробництва та на їх основі – найбільш повне використання людського, інтелектуального і соціального капіталу у відтворювальних процесах у національній економіці. Структура національної економіки, особливо її виробнича структура, темпи розвитку суттєво залежать від змін, які відбуваються на світових ринках товарів і капіталів.

Характер спеціалізації та місце економіки країни в системі міжнародного поділу праці відображає загальний рівень її господарського розвитку. Зовнішньоекономічні зв'язки вже давно перетворилися в свого роду регулятор, який створює вирішальний вплив на відтворювальні процеси та мультиплікацію доходів у національній економіці. Сьогодні структура зовнішньоекономічних зв'язків нашої країни багато в чому вразлива та ірраціональна. Її дефекти являють собою найбільш концентрований вираз розвитку економіки в радянські часи та більше як 20 років незалежності. Національна економіка характеризується відносно низьким рівнем розвитку, відсутністю цілісного та збалансованого виробничого комплексу, вузькістю національного ринку, значним розривом між структурою національного виробництва і попитом.

Інтенсифікація міжнародного економічного обміну та поглиблення світових господарських зв'язків стає умовою розвитку продуктивних сил на основі сучасної техніки та технології будь-якої країни. Поглиблення тенденцій до постіндустріалізації та глобалізації світової економіки обумовлюють об'єктивну потребу в поглибленні та розвитку різних форм участі в системі міжнародних економічних відносин особливо для тих країн, які мають відносно невеликі розміри національного господарства. Тому розширення та перебудова міжнародних економічних зв'язків на справедливих демократичних началах стають умовою економічного розвитку України в тій мірі, в якій дозволяють їй залучитися до сучасних світових інноваційних процесів, поглибити постіндустріальні тенденції в економіці.

У загальному плані тенденції розвитку поки що не свідчать про зміщення акцентів з простих форм міжнародних економічних зв'язків країни (зовнішня торгівля) до більш складних і довгострокових (експорт капіталу і науково-технічних знань). Усі зазначені форми зв'язків розвиваються з різним ступенем інтенсивності, однак у відтворювальних процесах у національній економіці найбільш важлива роль, поки що, відводиться зовнішній торгівлі товарами.

Для України активізація зовнішньої торгівлі являється не лише способом отримання необхідної продукції або можливістю знайти ринки збуту для продукції власного виробництва. Розвиток експортних галузей створює сприятливі умови для подолання відносної вузькості внутрішнього товарного ринку, величина якого визначається кількістю населення країни та його доходами. Зовнішня торгівля створює можливості для організації великомасштабних виробництв у межах і поза межами країни, для розвитку інших форм участі національного господарства в системі міжнародного поділу праці, а також для реалізації продукції на зовнішніх

ринках, що забезпечує вирішальний вплив на масштаби внутрішнього виробництва і, відповідно, на його ефективність.

У свою чергу, величина та структура зовнішньої торгівлі визначається рядом чинників: економічних, технологічних, політичних, інституціональних та інших. Серед них основними є величина основних виробничих фондів, ступінь розвитку бази інноваційної діяльності, торговельна політика держави, історичні традиції та міжнародні зв'язки ТНК, накопичений професійний досвід і окремі аспекти, які характеризують специфіку ресурсів живої праці, запаси корисних копалин та інших природних благ.

Аналіз останніх публікацій та не вирішена частина проблеми. У обширній та багатоплановій науковій проблемі міжнародних економічних відносин центральне місце займає дослідження обміну товарами та послугами. Проблема розвитку зовнішньої торгівлі як чинника розширеного відтворення та економічного розвитку достатньо широко висвітлена як прихильниками жорсткого протекціонізму Ф. Лістом, С. Вітте, Д. Менделєєвим, так і представниками ліберального напрямку розвитку міжнародної торгівлі А. Смітом, Д. Рікардо, Р. Торренсом, Е. Хекшером, Б. Оліном, П. Самуельсоном, та ін. Серед останніх публікацій з даної тематики можна назвати роботи В. Адамик, С. Барсукової, Л. Дедаєва, В. Клавдієнко, Л. Ковалевського, А. Мазаракі, Т. Мельника, Н. Патики, А. Філіпенка та ін. [1-8]. У них вплив зовнішньої торгівлі на відтворювальні процеси в економіці розглядається переважно з урахуванням інтеграційних і глобалізаційних чинників розвитку.

Унаслідок швидкоплинних змін у світовому господарстві та необхідності перебудови світогосподарських зв'язків проблема зовнішньої торгівлі як чинника розширеного відтворення в українській економіці потребує постійної уваги та додаткових досліджень. Будучи важливою ланкою всього процесу функціонування світової економіки, саме міжнародні торговельні зв'язки є одночасно чинником розвитку, засобом структурної перебудови, інституціональної модернізації та постіндустріалізації національної економіки.

Метою статті є обґрунтування необхідних змін у окремих напрямках інтенсифікації участі країни в міжнародних економічних відносинах, зміни структури її експорту та імпорту як чинників розширеного відтворення та оптимізації основних макроекономічних пропорцій.

Наукові результати. Використання міжнародного поділу праці є невід'ємною частиною заходів із надання позитивної динаміки розширеному відтворенню в національній економіці. За допомогою та на базі міжнародного економічного обміну Україна забезпечує доступ до ринків збуту товарів свого традиційного експорту, а також приплив необхідних споживчих та інвестиційних товарів. Спираючись на імпорт інвестиційних ресурсів, насамперед, високопродуктивної техніки та передовий інноваційний досвід, країна певною мірою може забезпечити не тільки суспільну економію часу, а й створення технологічного потенціалу для подальшого економічного розвитку. Модифікація імпортних потоків відбувається одночасно зі зміною структури виробництва.

Структура імпорту країни свідчить про слабку збалансованість виробничих структур національної економіки. Вони створюють велике навантаження на імпорт і, відповідно, зумовлюють необхідність більш широкого включення економіки країни у не завжди вигідне та рівноправне становище у світовому поділі праці. Особливо відчутна тенденція, що пов'язана зі зростанням цін на енергоносії. При надмірній вазі в структурі імпорту енергоносії здорожують його та стримують зростання інших імпортних закупівель (табл. 1). Відбувається зростання частки споживчих товарів в імпорті, а також ролі імпортного компонента в процесі сучасного відтворення, про що свідчить зростання його частки в кінцевій продукції, яку використовує економіка країни. Достатньо наочно це проявляється в збільшенні імпортного компонента в

процесі капіталоутворення, величина і динаміка характеризує тільки міру та еволюцію залежності нагромадження реального капіталу від увезення основного капіталу із-за кордону. За нашими розрахунками, він зріс з 48,1 % у 2008 р. до 49,5 % у 2012 р. Величина і динаміка імпортного компонента в нагромадженні основного капіталу не має прямого кореляційного зв'язку з величиною та динамікою припливу іноземних фінансових ресурсів, хоча і можуть ними стимулюватися. На рівні імпортного компонента інвестицій опосередковано відображаються основні параметри процесу нагромадження, насамперед, його динаміка і норма, галузева та технологічна структури.

Таблиця 1

Динаміка ВВП, товарного імпорту та укрупнена структура товарного імпорту в 2008-2012 рр.

Роки	2008		2009		2010		2011		2012	
	У % до 2007 р.	У % до загального обсягу	У % до 2008 р.	У % до загального обсягу	У % до 2009 р.	У % до загального обсягу	У % до 2010 р.	У % до загального обсягу	У % до 2011 р.	У % до загального обсягу
ВВП	128,6	100	113,0	100	113,8	100	114,3	100	100,2	100
Імпорт у т.ч.	135,8	100	53,1	100	133,7	100	136,0	100	102,5	100
Продукція сільського госп-ва та АПК	169,1	7,5	74,5	10,9	115,6	9,4	105,9	7,8	96,7	8,9
Мінеральні продукти, в т.ч.	147,7	29,7	61,7	34,5	134,6	34,8	142,1	36,4	91,7	32,5
- газ природний	145	11,0	84,5	17,6	117,7	15,5	149,6	17,0	99,9	16,6
Продукція хімічної промисловості	130,9	8,1	76,4	11,7	121,1	10,6	129,3	9,7	107,1	10,1
Полімерні матеріали, пластмаси, вироби з них	131,1	5,2	60,9	4,7	138,5	6,0	122,7	5,4	99,3	5,3
Недорогоцінні метали та вироби з них	134,7	7,5	41,9	5,9	154,5	6,8	138,0	6,9	92,0	6,2
Машини, обладнання та механізми	126,5	15,6	46,8	13,8	115,7	13,4	156,5	15,5	103,0	15,5
Засоби всіх видів транспорту	147,2	14,1	17,9	4,8	169,3	6,0	169,3	7,5	130,0	9,5
Інше	-	11,3	-	13,7		14,0	-	11,8	-	12,0

За даними: [10-14].

В основі тенденції, яка визначає динаміку імпортного компонента капіталовкладень, знаходиться комплекс причин, серед яких найбільш важливими є такі:

– зменшення чисельності населення (з 46958,7 тис. осіб у 2005 р. до 45553,0 тис. осіб у 2012 р.) при збільшенні кількості робочої сили (з 20680,0 тис. осіб у 2005 р. до 22109,1 тис. осіб у 2012 р.) [15-16] звужує загальні можливості розвитку виробництва і руйнує раціональну з економічної точки зору міру залежності виробничого процесу від імпорту;

– потреба в імпорті основного капіталу зумовлена та стимулюється різного роду диспропорціями у відтворювальному процесі.

Створення нових видів виробництва та ускладнення загальної структури господарства супроводжується зростанням потреб в імпорті не тільки основного, але й оборотного капіталу, представленого товарами проміжного споживання. За нашими розрахунками, коефіцієнт, який характеризує ступінь витискання споживчих імпорتنих товарів імпортом проміжної, тобто вихідної продукції, необхідної для їх виготовлення на місці, не має тенденції до змін. Це свідчить про повільне створення цілісних виробничих комплексів, а також про неможливість організувати всі необхідні суміжні виробництва, які утворюють більш-менш закінчені технологічні ланцюги, про нерівномірність розвитку окремих підрозділів і галузей національної економіки.

Можна відмітити, що імпорт далеко не завжди повністю задовольняє потреби країни в необхідних споживчих та інвестиційних товарах. Величина імпорту залежить від наявності валютних ресурсів, основним джерелом яких, як відомо, є експорт. У випадку нестачі валюти, за окремими імпортними позиціями, неминуче виникає товарний дефіцит. Очевидно, що мова йде не про відсутність тих чи інших товарів, а про необхідність використання дешевих, часто не якісних замінників, які не сприяють кардинальному оновленню та розвитку продуктивних сил. Подібна практика є достатньо поширеною на вітчизняних підприємствах, які змушені імпортувати дешеве та не завжди якісне технологічне устаткування після капітального ремонту або маловідомих виробників. Розподіл цього дефіциту по різних видам і групам товарів обумовлено множиною різних причин і, перш за все, гостротою самих дефіцитів і обраною системою пріоритетів розвитку.

Сприяє інтенсифікації процесу нагромадження капіталу в національній економіці може динамічно зростаючий експорт інвестиційних товарів. За рахунок валютних надходжень від експорту та запозичених коштів, що компенсують нестачу валютних ресурсів, фактично фінансується імпорт. Однак для погашення боргів по кредитах потрібні додаткові доходи від експорту, країна змушена знову звертатися до зовнішніх запозичень, повернення яких лягає важким тягарем на платіжний баланс. І це при тому, що загальна сума валового державного боргу досягла в 2012 р. 129 млрд. дол. і становить 74 % ВВП, а зовнішній борг державного сектору становить 30 млрд. дол. [17]. Це змушує скорочувати імпорт і запроваджувати політику імпортозаміщення. Однак, приймаючи до уваги випереджаюче зростання потреб, які задовольняються імпортом, домінуючі тенденції в цій сфері господарського життя країни можуть бути встановлені шляхом порівняння динаміки ВВП та імпорту. Як бачимо, середньостроковою тенденцією тут є випереджаюча динаміка імпорту (табл. 1).

До того ж, у зв'язку з недостатнім припливом запозичених державою у світових фінансових організацій та інших держав коштів, країна змушена все більше звертатися за запозиченнями на ринок приватних капіталів, які надаються на короткий термін і під високий відсоток. Іноземні державні кредити, як правило, надаються під незначний відсоток, однак не на інвестиційні програми та розвиток інфраструктури, а на виплату відсотків за кредитами та на закупівлі імпорتنих товарів. Слід також враховувати, що приплив приватного іноземного капіталу з часом неминуче супроводжується перекиваючим його відпливом прибутків. До того ж надмірне захоплення кредитами, наданими іноземними інвесторами, здатне

викликати певні обмеження щодо можливості країни приймати самостійні економічні та політичні рішення.

Характер убудованості економіки країни в систему міжнародного поділу праці показує товарна структура експорту. В зв'язку з переважанням у структурі товарного експорту продукції сировинних галузей та металургії вона не відповідає основним тенденціям розвитку світового господарства та вимогам інноваційного розвитку країни (табл. 2). У руслі загальносвітових тенденцій економічного розвитку відбувається швидке зростання експорту послуг [18].

Таблиця 2

Динаміка ВВП, товарного експорту та укрупнена структура товарного експорту в 2008-2012 рр.

Роки	2008		2009		2010		2011		2012	
	У % до 2007 р.	У % до загального обсягу	У % до 2008 р.	У % до загального обсягу	У % до 2009 р.	У % до загального обсягу	У % до 2010 р.	У % до загального обсягу	У % до 2011 р.	У % до загального обсягу
ВВП	128,6	100	113,0	100	113,8	100	114,3	100	100,2	100
Експорт у т.ч.	135,8	100	59,3	100	129,6	100	133,6	100	100,6	100
Продукція сільського госп-ва та АПК	165,3	16,2	85,4	24,0	119,3	19,3	126,1	18,8	128,0	26,0
Зернові культури	485,0	5,5	96,9	9,0	69,4	4,8	146,6	5,6	193,5	10,2
Мінеральні продукти	164,8	10,5	55,4	9,8	172,6	13,1	152,4	15,0	74,6	11,1
Продукція хімічної промисловості	124,3	7,5	49,9	6,3	138,3	6,8	154,9	7,9	93,9	7,4
Полімерні матеріали, пластмаси, вироби з них	101,1	1,5	51,5	1,4	121,6	1,3	136,8	1,4	106,6	1,5
Недорогоцінні метали та вироби з них	132,8	41,2	46,4	32,3	135,2	33,7	127,6	32,3	85,5	27,2
Машини, обладнання та механізми	127,4	9,5	79,1	18,6	113,1	11,0	119,2	9,9	104,2	10,2
Засоби всіх видів транспорту	130,7	6,5	36,9	4,0	204,4	6,3	149,3	7,1	122,8	8,7
Інше	-	7,1	-	3,6	-	8,5	-	7,6	-	7,9

За даними: [10-14].

Структура експорту свідчить про не вигідне становище країни на світових ринках. Постіндустріальні тенденції в світовій економіці виштовхують її поза межі основних тенденцій розвитку міжнародної торгівлі, яка все в більшій мірі спирається на обмін високотехнологічними товарами та послугами. Несприятливі для країни наслідки цього явища погіршуються внаслідок глибокої світової економічної кризи: посилення тенденції до зменшення матеріалоемності виробництва; звуження попиту на товари її традиційного експорту, особливо найважливішої статті експорту та одного зі значних товарів у світовій торгівлі – металу; посилення конкуренції на ринках металопродукції з боку Китаю і Росії. Відома модифікація загальних цінових пропорцій не на користь металу – мало що змінила в цій ситуації, хоча поставки металу здійснюються обмеженим колом країн. Незважаючи на низьку еластичність зовнішнього попиту на сільськогосподарську продукцію експорт сільськогосподарської продукції з країни зростає достатньо швидко. Особливо слід відмітити зростання в структурі експорту частки зернових культур з 5,5 % у 2008 р. до 10,2 % у 2012 р., що пояснюється загостренням світової продовольчої кризи (табл. 2).

При інших рівних умовах відносно швидке зростання експорту відображає прискорений видобуток та не глибоку переробку сировини, просування її на ринки розвинутих країн, а виробів промисловості та послуги – на ринки країн СНД. За даними статистики, з 2008 р. динаміка зростання товарного експорту перевищує динаміку зростання виробництва. Внаслідок інтенсифікації міжнародного економічного обміну сукупна експортна квота збільшилася з 37,3 % у 2008 р. до 40,8 % у 2012 р. (табл. 3). У зазначені роки вона показувала різноспрямовані тенденції, які пояснюються коливанням кон'юнктури світового ринку. Однак це не порушило тенденцію до більш глибокої інтеграції України в систему світового господарства.

Проблема надмірної орієнтації економіки на зовнішні ринки виглядає достатньо спірною. Справа скоріше не в цьому, а в недостатньому розвитку, і головне, дезінтегрованості національних господарських структур. Необхідна їх більша збалансованість, вони мають широко та активно спиратися на міжнародний поділ праці і забезпечити розвиток національної економіки на основі власної промислової бази.

Таблиця 3

Валовий внутрішній продукт, сальдо торгового балансу та експортна квота України в 2008-2012 рр.

Роки	2008	2009	2010	2011	2012
ВВП, млн. дол.	179382,3	117152,1	136420,4	165239,0	176111,0
Експорт товарів, млн. дол.	66954,4	39702,8	51430,5	68394,1	68809,8
Імпорт товарів, млн. дол.	85535,3	45435,5	60739,9	82608,2	84658,0
Сальдо торгового балансу, млн. дол.	-18580,9	- 5732,7	- 9309,4	- 14214,1	- 15848,2
Експортна квота, (%)	37,3	33,9	37,7	41,4	39,1

За даними: [10-14; 20].

Зв'язок економічного розвитку країни з динамікою експорту простежується як загальна тенденція. Випередження експортом виробництва може бути сигналом про зародження в економіці несприятливих явищ, а його відставання, навпаки, свідчить про покращення економічних пропорцій. При цьому багато що визначається характером раніше утворених структур. В Україні з її значною експортною квотою, певне випередження розвитку виробництва, орієнтованого на внутрішній ринок, до більш збалансованих внутрішньогосподарських структур протягом певного часу може

бути корисним і необхідним. І якщо такий перехід не супроводжується різким порушенням об'єктивно необхідного співвідношення між економічними підрозділами, орієнтованими на внутрішній і зовнішній ринок, загальний рівень ділової активності залишається високим.

Багато що залежить від того, наскільки зростання експорту відповідає зростанню потреб в імпорті. Між тим, така проблема розв'язується незадовільно. Сальдо торгового балансу в 2008-2012 рр. є від'ємним і зводиться зі значним дефіцитом. Дані про стан торгового балансу наведено в табл. 3.

Незадовільний, з точки зору структури, розвиток експорту обумовлено кількома причинами, насамперед застарілою і обмеженою (з точки зору сучасних міжнародних стандартів) матеріально-технічною базою та відсталою структурою виробництва. Відстала структура експорту пов'язана не тільки з низьким рівнем розвитку і недосконалістю виробничих структур, а із загальними труднощами просування продукції на світовий ринок, де панують потужні монополії. Становленню та розвитку експорту більш технологічних галузей заважає достатньо сильний спротив розвинутих країн, які не хочуть втрачати своїх позицій на світових ринках. Про це свідчить позиція європейських країн щодо умов доступу українських товарів на їх ринки, пряма і прихована дискримінація товарів, багаточисельні нетарифні обмеження експорту до країн ЄС, а також умови функціонування зони вільної торгівлі в межах СНД, які передбачають близько 200 вилучень за різними товарними позиціями. Збільшенню українського експорту в країни СНД заважають певні автаркічні тенденції в основного торговельного партнера України – Росії. Їх виникнення зумовлено загостренням економічних труднощів і повільним просуванням економічних реформ, світовою конкуренцією та намаганням відновити або створити самодостатні високотехнологічні виробничі комплекси.

Досвід Росії підтверджує той факт, що коли експорт спирається на розробку дефіцитної сировини, яка користується попитом на світових ринках, та її неглибоку переробку, стимулюючий вплив експорту на створення сучасної виробничої бази суттєво послаблюється. Таким чином, переважання в експорті сировини та продукції її неглибокої переробки ускладнює використання тих можливостей економічного розвитку, які надає участь у міжнародному поділі праці. Зрозуміло, що неправомірно пов'язувати погіршення умов зовнішньої торгівлі тільки зі структурою експорту, можна виділити й інші причини:

По-перше, частота та амплітуда змін цін на сировину та продукцію її неглибокої переробки внаслідок змін кон'юнктури на світовому ринку та різного роду махінацій, практика ціноутворення ТНК значно перевищують коливання цін на промислові товари, а тому переважно сировинна орієнтація негативно відбивається на стабільності експортних надходжень;

По-друге, відстала та слабо диверсифікована товарна структура експорту сприяє збереженню несприятливого співвідношення цін на експортні та імпорتنі товари і суттєво зменшує можливості експорту оплачувати імпорт. Як наслідок, звужуються закупівлі інвестиційних товарів, уповільнюються загальні темпи економічного розвитку;

По-третє, значну роль при цьому відіграють інфляційні тенденції на світовому ринку. Вони сприяють випереджаючому зростанню цін на продукцію високотехнологічних галузей промисловості у порівнянні з неенергетичною сировиною. Ця тенденція отримала нові імпульси внаслідок загострення конкуренції на ринках неенергетичної сировини.

Курс на створення спеціалізованої експортної індустрії, яка знаходиться в руслі основних тенденцій інноваційної діяльності, ні в якому разі не рівнозначний відмові або навіть послабленню уваги до просування на зовнішні ринки традиційних товарів. Тому разом з виробами, випуск яких передбачає використання достатньо високого

рівня технологій, необхідно забезпечити розширення масштабів видобутку і підвищення ступеню обробки експортованої сировини хоча б до стадії кінцевої продукції сировинного комплексу. Вирішення важливих народногосподарських завдань, до числа яких відноситься проблема раціоналізації експорту, потребує врахування основних тенденцій попиту, які визначають мінливу товарну структуру міжнародної торгівлі, концентрації всіх наявних ресурсів і використання інших можливостей. Укріплення експортної бази країни має спиратися на більш повне та ефективне використання переваг, пов'язаних із відносною дешевизною робочої сили та її достатньо високою кваліфікацією.

Безумовно, виконання завдання, пов'язаного із захопленням та збереженням міцних і достатньо динамічних позицій на світовому ринку, є надзвичайно складною справою. Оцінюючи реальний стан економіки країни, не можна не визнати, що вона поки що не готова до його виконання. Насамперед, важко подолати конкуренцію на світових ринках готової продукції, оскільки за останні десятиліття значною мірою зруйновано або скорочено відповідну наукову та виробничу базу, втрачено колишні ринки, відчувається відсутність необхідного організаційного досвіду, кваліфікованих кадрів і капіталу.

Тим не менш створення сучасних виробництв, орієнтованих на експорт, не може бути знято з порядку денного з кількох причин:

- без них значно звужується потенційна база участі країни в міжнародному поділі праці;

- скорочуються можливості нагромадження капіталу в високотехнологічних галузях, які забезпечують країну необхідними засобами виробництва;

- господарське зростання блокується вузькістю і дрібністю внутрішнього ринку.

Важливим інструментом оптимізації та стабілізації експорту може стати налагодження співробітництва між країнами на регіональній та субрегіональній основі. Організація подібного співробітництва розширює доступний ринковий потенціал, а також супутні можливості спеціалізації та кооперації в межах регіонів, сприяє раціональному використанню наявних економічних ресурсів і стабілізації платіжного балансу. Можна відмітити спекулятивний характер багатьох досліджень щодо економічних наслідків приєднання України до тих чи інших інтеграційних об'єднань ЄС, Митного союзу, Єдиного економічного простору [21, с. 570-574]. Необхідно розуміти, що якою б не була важливою регіональна інтеграція, вона не є альтернативою проведенню соціально-економічних перетворень в країні.

Висновки. В умовах стійкої довгострокової тенденції до глобалізації господарського життя, послаблення позицій країни в міжнародній торгівлі знаходиться в гострій суперечці з потребами її економічного розвитку. Особливо чітко це проявляється у прискореному зростанні експорту в порівнянні з виробництвом, яке не обмежується потребами внутрішнього ринку. Така ситуація означає використання переваг, пов'язаних зі спеціалізацією економіки країни в межах міжнародного поділу праці. Однак структура експорту та імпорту не сприяє створенню великомасштабних високотехнологічних сучасних виробництв, орієнтованих на масового споживача, і тим самим гальмує загальні темпи економічного розвитку.

В Україні очевидна тенденція експортної спеціалізації у виробництві товарів, які переважно містять працю низької та середньої складності. Посилення цієї тенденції означає закріплення структури зовнішньої торгівлі, типової для слаборозвинутих країн, що не відповідає інтересам розвитку країни. Тому увагу має бути сконцентровано на оновленні основного капіталу, в тому числі за рахунок імпортних поставок та випуску капіталоемної продукції.

Вирішення проблеми розвитку зовнішньої торгівлі як чинника розширеного відтворення та модернізації національної економіки в загальному плані полягає в

раціоналізації зовнішньоекономічних зв'язків, не в збільшенні, а в зменшенні експортної квоти, в зміні матеріально-речовинного та вартісного складу експорту та імпорту, а також, по можливості, їх взаємного врівноваження. Для оптимізації структури експорту необхідно розробити експортну стратегію, яка полягає у створенні відповідних економічних і інституціональних умов. Вирішення цієї проблеми можливо у таких напрямках:

- використання системи фінансового заохочення експортерів, застосовуючи в якості стимуляторів пільгові умови кредитування, своєчасне повернення ПДВ;
- державне страхування ризиків, пов'язаних з поставками товарів на умовах розстрочки платежу;
- формування раціонального профілю спеціалізації експортного виробництва з урахуванням наявних виробничих ресурсів, робочої сили, інноваційних розробок.

Економічна політика уряду має створювати інституціональні умови для стимулювання розвитку зовнішньої торгівлі, підтримувати своєю участю її високий рівень та роль у валовому нагромадженні капіталу.

Список використаних джерел

1. Адамик В. Торговельні механізми впливу світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. на трансформаційні економіки / В. Адамик // Журнал європейської економіки. – 2009. – № 1. – С. 31-49.
2. Барсукова С.Ю. Умовия ефективного протекционизма: размышления С.Ю. Витте и Д.И. Менделеева / С.Ю. Барсукова // Научные труды Донецкого национального технического университета. Серия: Экономическая. – 2009. – Вып. 37-1. – С. 153–157.
3. Дедаєва Л.М. Сучасні тенденції розвитку експортного потенціалу України / Л.М. Дедаєва // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2011. – № 2.
4. Клавдиенко Л.Г. Мировая торговля энергоносителям / Л.Г. Клавдиенко // Энергия: экономика, техника, экология. – 2006. – № 7. – С. 2-7.
5. Ковалевський Л.Г. Світова торгівля товарами та послугами у посткризовий період / Л.Г. Ковалевський // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2012. – № 1. – С. 71-75.
6. Мазаракі А.А. Світовий ринок товарів і послуг: у 2-х ч. / А.А. Мазаракі, Є.М. Воронова, В.В. Юхименко та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі. – Х.: Ранок, 2008. – 240 с.
7. Мельник Т.М. Міжнародна торгівля товарами в умовах глобальної конкуренції: монографія / Т.М. Мельник. – К.: Київ. нац. торг. екон. ун-т, 2007. – 396 с.
8. Патица Н.І. Світова організація торгівлі (СОТ) і розвиток економік країн-нових членів / Н.І. Патица // Економіка та держава. – 2012. – №12. – С. 25-30.
9. Філіпенко А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність / А.С. Філіпенко. – К.: Знання, 2007. – 670 с.
10. Товарна структура зовнішньої торгівлі за 2008 рік: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ/2008/zd/tsztt/tsztt_u/arh_stztt2008.html.
11. Товарна структура зовнішньої торгівлі за 2009 рік: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2009/zd/tsztt/tsztt_u/arh_stztt2009.html.
12. Товарна структура зовнішньої торгівлі за 2010 рік: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2010/zd/tsztt/tsztt_u/arh_tszt2010_u.html.
13. Товарна структура зовнішньої торгівлі за 2011 рік: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2011/zd/tsztt/tsztt_u/arh_tszt2011_u.html.

14. Товарна структура зовнішньої торгівлі за 2012 рік: [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2012/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt1212_u.html.

15. Чисельність населення на 1 січня 2013 року та середня чисельність за 2012 рік: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/fin/ds/kn/kn_u/kn0113_u.html.

16. Основні показники ринку праці (річні дані): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/rp/ean/ean_u/osp_rik_07u.htm.

17. Валовий зовнішній борг України за II кв. виріс до 129 млрд дол. – НБУ: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/top/show/valovoy-vneshniy-dolg-ukrainy-za-ii-kv-vyros-do-129-mlrd-doll-18092012144300>.

18. Динаміка експорту-імпорту послуг (2005-2010 pp.): [http://www.ukrstat.gov.ua/](http://www.ukrstat.gov.ua/http://www.ukrstat.gov.ua/)

19. Географічна структура зовнішньої торгівлі послугами за 2011 р.: [http://www.ukrstat.gov.ua/](http://www.ukrstat.gov.ua/http://www.ukrstat.gov.ua/)

20. Валовий внутрішній продукт у 2012 р.: [http://www.ukrstat.gov.ua/](http://www.ukrstat.gov.ua/http://www.ukrstat.gov.ua/)

21. Филатов В.И. Укрепление экономического взаимодействия Украины и России как фактор усиления их конкурентоспособности в европейском экономическом пространстве / В.И. Филатов // *Європейський вектор економічного розвитку: зб. наук. праць.* – Дніпропетровськ: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2012. – С. 570-574.

References

1. 1. Adamyk V. *Torgovel'ni mehanizmy vplyvu svitovoi' finansovo-ekonomichnoi' kryzy 2008-2009 rr. na transformacijni ekonomiky.* [Trade mechanisms of influence on the world financial and economic crisis of 2008-2009 for the transformation economies]. // *Zhurnal jevropejs'koi' ekonomiky.* 2009. №1. P. 31-49.

2. Barsukova S.Ju. *Uslovija jeffektivnogo protekcionizma: razmyshlenija S.Ju. Vitte i D.I. Mendeleeva* [Conditions of effective protectionism: thoughts of S.Y. Vitte and D.I. Mendeleev]. // *Nauchnye trudy Doneckogo nacional'nogo tehničeskogo universiteta. Serija: Jekonomičeskaja.* 2009. Vyp. 37-1. P. 153–157.

3. Dedjajeva L.M. *Suchasni tendencii' rozvytku eksportnogo potencialu Ukraïny* [Current tendencies of developing export potential of Ukraine]. // *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo.* 2011. №2.

4. Klavdienko L.G. *Mirovaja torgovlja jenergonositeljam* [World trade to energy carriers]. // *Jenergija: jekonomika, tehnika, jekologija.* 2006. №7. P. 2-7.

5. Kovalevs'kyj L.G. *Svitova torgivlja tovaramy ta poslugamy u postkryzovyj period* [World trade in goods and services in the after-crisis period]. // *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo.* 2012. №1. P. 71-75.

6. Mazaraki A.A., Voronova Je.M., Juhymenko V.V. *Svitovyj rynek tovariv i poslug* [World market of goods and services]. : u 2-h ch. / za zag. red. A.A. Mazaraki. – H. : Ranok, 2008. 240 p.

7. Mel'nyk T.M. *Mizhnarodna torgivlja tovaramy v umovah global'noi' konkurencii'* [World trade in goods in the conditions of global competition]. : monografija. K. : Kyi'v. nac. torg. ekon. un-t, 2007. 396 p.

8. Patyka N.I. *Svitova organizacija torgivli (SOT) i rozvytok ekonomik kraï'n-novyh chleniv.* [World Trade Organization (WTO) and development of new member economies]. // *Ekonomika ta derzhava.* 2012. №12. P. 25-30.

9. Filipenko A.S. *Global'ni formy ekonomičnogo rozvytku: istorija i suchasnist'* [Global forms of economic development: history and the present time]. K. : Znannja, 2007. 670 p.

10. *Tovarna struktura zovnishn'oi' torgivli za 2008 rik.* [Commodity structure of external trade in 2008]. http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ/2008/zd/tsztt/tsztt_u/arh_stztt_2008.html.

11. *Tovarna struktura zovnishn'oi' torgivli za 2009 rik.* [Commodity structure of external trade in 2009]. http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2009/zd/tsztt/tsztt_u/arh_stztt_2009.html.

12. *Tovarna struktura zovnishn'oi' torgivli za 2010 rik.* [Commodity structure of external trade in 2010]. http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2010/zd/tsztt/tsztt_u/arh_stztt2010_u.html.

13. *Tovarna struktura zovnishn'oi' torgivli za 2011 rik.* [Commodity structure of external trade in 2011]. http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2011/zd/tsztt/tsztt_u/arh_stztt2011_u.html.

14. *Tovarna struktura zovnishn'oi' torgivli za 2012 rik.* [Commodity structure of external trade in 2012]. http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2012/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt1212_u.html.

15. *Chysel'nist' naselennja na 1 sichnja 2013 roku ta serednja chysel'nist' za 2012 rik.* [Quantity of population as of January 1, 2013 and average quantity in 2012]. http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/fin/ds/kn/kn_u/kn0113_u.html.

16. *Osnovni pokaznyky rynku praci (richni dani).* [Main indicators of labor market (annual data)]. http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/rp/ean/ean_u/osp_rik_07u.htm.

17. *Valovyj zovnishnij borg Ukrai'ny za II kv. vyris do 129 mlrd dol.* [Gross external debt of Ukraine for the 2nd quarter grew to 129 billion dollars]. NBU. <http://www.rbc.ua/ukr/top/show/valovoy-vneshnij-dolg-ukrainy-za-ii-kv-vyros-do-129-mlrd-doll-18092012144300>.

18. *Dynamika eksportu-importu poslug (2005-2010 rr.).* [Dynamics of export and import of services (2005-2010)]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

19. *Geografichna struktura zovnishn'oi' torgivli poslugamy za 2011 r.* [Geographical structure of external trade in services for 2011]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

20. *Valovyj vnutrishnij produkt u 2012 r.* [Gross domestic product in 2012]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

21. *Filatov V.I. Ukreplenie jekonomicheskogo vzaimodejstvija Ukrainy i Rossii kak faktor usilenija ih konkurentosposobnosti v evropejskom jekonomicheskom prostranstve* [Strengthening of economic cooperation between Ukraine and Russia as the factor of enhancing their competitiveness in the European economic space]. // *Evropejs'kij vektor ekonomichnogo rozvitku: zb. nauk. prac'. Dnipropetrovs'k: Dnipropetrovs'kij universitet imeni Al'freda Nobelja, 2012. P. 570-574.*

ДАНИ ПРО АВТОРА

Івашина Олександр Флорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту ЗЕД
Академія митної служби України
вул. Дзержинського, 2/4, м. Дніпропетровськ, 49044, Україна

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Ивашина Александр Флорович, доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры менеджмента ВЭД
Академия таможенной службы Украины
ул. Дзержинского, 2/4, г. Днепропетровск, 49044, Украина

DATA ABOUT THE AUTHOR

Olexandr Florovych Ivashyna, Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of
Board of Management of External Economic Activities
Academy of Customs Service of Ukraine
Dzerzhynskogo Str., 2/4, Dnipropetrovsk, 49044, Ukraine